

Beneš, Augustin

K problematice vztahu ekonomiky a politiky

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1965, vol. 14, iss. G9, pp. [21]-38

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111647>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

AUGUSTIN BENES

K PROBLEMATICE VZTAHU EKONOMIKY
A POLITIKY

Poznání zákonitostí společenského, vývoje a jejich využívání dělnickou třídou k revoluční přestavbě společnosti umožnilo postavit do služeb progresivních společenských sil takové faktory dějinného pohybu, které vahou své působnosti vtiskují pečeť uvědomělosti základním procesům současných dějin a podřizují je jejich hlavnímu obsahu, tj. přechodu od kapitalismu k socialismu. V procesu uvědomělého vytváření dějin, v němž se lidé stávají stále více „autory i herci vlastního dramatu“ (Marx), zjevně vystupuje do popředí problematika objektu a subjektu historického vývoje, všech jeho stránek konkrétní společenské podoby.

Až do vzniku uvědomělého předvoje dělnického hnutí, komunistických stran a jejich revolučního politického působení „dělali“ lidé své dějiny tak, že výsledky jejich činnosti ve svém souhrnu převracely jejich původní záměry a obracely se proti nim samým jako nezvladatelné, ve své podstatě „cizí praktické síly“. Proces společenského vývoje se tak uskutečňoval jako živelný objektivní pohyb, v němž vůle lidí se realizovala jen v té míře, v jaké byla projevem vůle vládnoucích poměrů. Nejpodstatnější složka lidského úsilí, ekonomická činnost lidí, představovala reprodukování nadvlády společenských poměrů nad lidmi.¹

Bludný okruh reprodukčního procesu společenských poměrů, v jehož rámci se uskutečňoval odvěký zápas člověka s přírodou, obsahoval však stejně odvěkou odstředivou tendenci neustálého překračování „úniku“ daným společenským poměrům, jehož výrazem byl třídní boj, v němž se až dosud uskutečňovala aktivní, hybná síla historického subjektu. Tímto bojem odvíjí se z fatálního uzlu společenských poměrů zvláštní stránka lidské svobody, vystupující ve vztahu k těmto poměrům jako vnější moment vnitřní poroby společnosti samé.

Takto vystupuje ekonomická a politická stránka společenské aktivity mas jako vnitřně protikladné momenty, jež po jedné linii tihnou k upevnění železného sevření danými společenskými poměry, jsouce momentem jejich reprodukce, podruhé pak k jejich neustálému překonávání, k jejich negaci v politickém boji tříd. Svobodná aktivní úloha historického subjektu se mohla proto jako taková projevit jen potud, pokud byla výrazem popření existujících společenských poměrů, a byla tudíž povýtce negativní.

Využívání poznanych přírodních zákonitostí, charakterizující stupeň pozitivní svobody jako výraz nadvlády člověka nad přírodou, bylo v podmínkách třídních společností zcela podřízeno určujícímu působení společenských poměrů, a to tou měrou, jakou se člověk vymaňoval z bezprostřední závislosti na přírodě a vytvářel nad sebou klenbu živelnosti a nevyhnutelnosti: svoboda se převracela ve svůj opak.

Překlenutí rozporů mezi uvědomělou činností lidí a její fatální degradací živelných společenských zákonitostí, mezi fatálností společenských poměrů a ten-

denci jejich neustálého překračování, mezi záměry lidí a jejich konečnými důsledky, mezi ekonomickou a politickou činností lidových mas stalo se proto předpokladem skutečné svobody člověka, jeho uvědomělého sebevytváření. Historická úloha vytváření těchto předpokladů se stala obsahem praktického revolučního přetváření společenských poměrů v procesu socialistické revoluce, v procesu budování socialismu a komunismu. Nový historický subjekt, dělnická třída, poprvé zasahuje do dějinného vývoje jako organizovaná síla společnosti a plně využívá poznanych společenských zákonitostí a sebezpoznaní. Původní politická činnost lidových mas odrážející živelnou tendenci „úniku“ od společenských poměrů, je sama odrazem podstaty vlastních poměrů, a stává se spolu s vědeckým poznáním společenského pohybu činitelem, v němž negace (vystupující nejprve jako její nejvlastnější obsah) představuje moment, jenž je zcela podřízen pozitivní výstavbě nové společnosti. Politika tak překračuje v činnosti lidových mas vedených komunistickou stranou původní sféru svého působení a stává se nástrojem uvědomělého řízení společenských procesů, směřujících k realizaci objektivních tendencí vývoje společnosti. Její rozsah i obsah doznává v tomto procesu podstatných změn.

Uvědomělým prosazováním objektivních tendencí prohlubuje se dialektika objektivního a subjektivního ve společenském vývoji; narůstá tendence subjektivní stránky daného vztahu. Poznání a věda se stávají stejně tak bezprostřední výrobní silou jako prostředkem řízení žádoucích změn všech společenských vztahů. Stále širší uplatňování vědy v řízených společenských procesech vtiskují objektivní stránce společenského vývoje stále více subjektivity, záměrnosti, chtěnosti, takže realizované cíle představují vždy širší a širší nástupiště, která se stávají východím, objektivním stavem k uskutečňování společenských záměrů. Zákonitosti působící v podmínkách řízeného vývoje společnosti ztrácejí charakter živelnosti a nabývají zcela nových stránek, rysů charakterizovaných hlubokým vnitřním sepětím objektivního a subjektivního faktoru dějin.

Všechny tyto změny, které přináší řízený vývoj společnosti, se promítají do praktické činnosti ve všech oblastech společenského života. Poznání specifických vztahů objektu a subjektu společenského vývoje v jejich konkrétních formách je podmínkou jeho praktického ovládnutí a urychlování.

*

Nejvýrazněji se projevují tyto změny ve vztahu ekonomiky a politiky. Není náhoda, že při zkoumání teoretických otázek výstavby socialismu a komunismu se v problematice vztahů ekonomiky a politiky koncentrují základní metodologická hlediska.² Vždyť právě v tomto vztahu se výrazně prosazují specifické zvláštnosti a změny, které jsou charakteristické pro takové sepětí objektivních a subjektivních činitelů společenského vývoje, v němž subjektivní činitel se stává integrální součástí objektivního pohybu, stránkou celostátního vývoje, skrze níž se objektivní proces uvědoměle prosazuje.

Bezprostředně po vítězství socialistické revoluce se tato otázka stala předmětem Leninových úvah. Aktuálnost teoretického objasňování vztahů ekonomiky a politiky byla znovu potvrzena jednáním XII. sjezdu KSČ. Znovu zde byly zdůrazněny myšlenky původní verze Leninovy stati „Nejbližší úkoly sovětské moci“, v níž zaujímá problematika historických změn vztahu ekonomiky a politiky v podmínkách řízení socialistického státu ústřední postavení.

Skutečnost, že v našich podmínkách stává se vysoce aktuální problematika Leninovy stati (napsaná v počátcích existence sovětské moci) má především dvě příčiny: Je to za prvé realita naší vývojové cesty, která stále více staví do středu naší pozornosti složitější a náročnější úkoly, a to zejména v oblasti ekonomiky (nutnost neustálého zdokonalování řízení, jeho přizpůsobování narůstající složitosti, měřítek a objemu národního hospodářství) a za druhé je to potřeba obnovit leninské pojetí řízení; v období kultu osobnosti bylo zdeformováno akcentováním tradičního stavění politiky před ekonomiku. Jen logický důsledek nesprávné Stalinovy teorie o zostřování třídního boje úměrně s růstem socialismu a zvláště pak chybného pojetí zvláštností specifického působení společenských, jmenovitě ekonomických zákonitostí v podmínkách socialistické společnosti, tak jak je teoreticky formuloval v Ekonomických problémech socialismu.

Vystoupení problematiky vzájemných vztahů ekonomiky a politiky vnitřně souvisí s kvalitativně novým poměrem sil v oblasti mezinárodních vztahů, v němž ekonomika a její maximální rozvoj vystupuje v úloze rozhodujícího činitele v politickém boji mezi kapitalistickou a socialistickou světovou soustavou. Ekonomická soutěž dvou světových soustav, která je hlavním obsahem generální linie mezinárodního komunistického hnutí zobecněně v teorii mírové koexistence, stala se tak hlavním polem, kde se rozhodují v konečné instanci politická vítězství i porážky.

Jakkoli dialektické vztahy ekonomiky a politiky v různých konkrétně historických situacích a také v různých vztazích dané situace vystupují v různých obměnách, s větším či menším důrazem na tu či onu stránku relace, podléhá samo zdůraznění té které stránky vztahu obecně teoretickým základům celé soustavy, jejíž součástí zkoumaná problematika je. V žádném případě není možné analyzovat historický vývoj našeho problému nezávisle na obecně teoretickém řešení relace ekonomiky a politiky a omezovat se na konstatování faktu, že v té či oné rovině vystupuje vztah ekonomiky a politiky tak a v jiné zase obráceně. Není však nejasnost v tom, a mezi marxisty nemůže být, jde-li o prioritu ekonomiky před politikou v rámci obecně teoretického řešení vztahu společenského bytí a společenského vědomí, jehož je vztah ekonomiky a politiky zúženým vyjádřením. Nemůže se nikdy nic změnit na tom, že „lidé musí jíst, pít, bydlet a šatit se, dříve než mohou provozovat politiku . . . atd.“³ Společenský vývoj však není prostým rovnoměrným vývojem jeho jednotlivých stránek, částí, ale je to celostátní pohyb společenské reality, v níž konkrétní historické situace vynáší na povrch, do centra společenských zájmů tu či onu stránku nedílného historického pohybu, v níž se obráží podstatné zájmy společnosti dané historické situace a silou přírodně historického procesu se nabízejí k řešení. Znamená to, že i ekonomika a politika se stává předmětem soustředěného zájmu společnosti tou měrou, jak se v nich koncentrují historické zájmy společnosti.

Z tohoto hlediska mají pro řešení vztahů ekonomiky a politiky základní význam uzlová období historického vývoje, revoluční změny, zvraty, v nichž se nejzřetelněji obráží dialektika ekonomiky a politiky. „Zkoumáme-li takový proces převratů, musíme vždy rozlišovat mezi materiálním převratem v hospodářských výrobních podmínkách, jež lze přírodovědecky přesně zjistit, a mezi právními, politickými, náboženskými, uměleckými nebo filosofickými, zkrátka ideologickými formami, v nichž si lidé tento konflikt uvědomují a jej vybojuvávají.“⁴

Objektivní rozpory v hospodářské základně společnosti, které vznikají v ži-

velném procesu ekonomického vývoje, nabývají formy rozporů mezi nositeli nového a starého způsobu výroby, nabývají formy politického boje. Další ekonomický vývoj se stává závislým na politickém řešení ekonomických rozporů. Otázka nastolení nových progresivních výrobních vztahů se transformuje v otázku nové třídní moci, která je subjektem nového uspořádání společenských poměrů. Politické řešení ekonomických rozporů, vybojování a ustavení nové politické moci se tak stává jediné možným řešením společenské krize, neboť jenom politické panství třídy, s níž je spjat další rozvoj výrobních sil společnosti, umožňuje plné rozvinutí nových výrobních vztahů, a tím i plné rozvinutí výrobních sil. Politika, „sféra politiky“ stojí historicky před ekonomikou a v tomto smyslu je primárním a určujícím činitelem vývoje i v oblasti ekonomiky.⁵

Takto ovšem vystupuje vztah ekonomiky a politiky z hlediska praktického revolučního přetváření společnosti historickým subjektem v uzlovém úseku dějin, který je vyabstrahován z historické kontinuity. Politika je tu v nejvladnějším smyslu koncentrovaným výrazem ekonomiky. Koncentrace ekonomických rozporů a zájmů v politice, vnitřní přesun „specifické váhy“ z ekonomiky na politiku v revolučním úseku dějin je výrazem vzájemných vztahů ekonomiky a politiky. A jestliže toto vzájemné působení platí obecně o základně a nadstavbě, tím více je třeba položit důraz na vzájemný vztah ekonomiky a politiky, neboť politika vyjadřuje nejbezprostřednější ekonomické zájmy tříd, nejvíce ovlivňuje ekonomiku.

Vzájemné působení ekonomiky a politiky v celém toku dějin třídní společnosti se v uzlovém úseku dějin umocňuje a vnitřně mění ve směru povýšení politických zájmů na hlavní zájmy společnosti. Tato „výměna úloh“ mezi ekonomikou a politikou v procesu vzájemného působení je vnějším výrazem vnitřní krize v ekonomice, signálem, že společnost nemůže dál, dokud nedojde k hlubokým proměnám v základech společnosti. Politická forma řešení společenských rozporů, jejichž jádro je v ekonomice, je potvrzením priority ekonomiky před politikou, jakkoli politika je dominujícím činitelem revolučního úseku dějin. Vnitřním obsahem politické revoluce je revoluce v ekonomice.

Z hlediska praktických cílů subjektivního nositele nových společenských poměrů se jeví nutně politické cíle jako podmínka dalšího společenského vývoje; politické cíle jsou hlavními cíli. Odtud také prioritita politiky před ekonomikou v daném úseku dějin. Po dobytí politické moci se mění význam a úloha politiky. Politika se mění z hlavních cíle na hlavní prostředek revolučních změn v oblasti ekonomiky, které se naopak stávají hlavním cílem. Tak se znovu přesouvá „specifická váha“ ve prospěch ekonomiky, neboť společnost si tu politickými prostředky jen uvolnila cestu pro další rozvoj výrobních sil ve svém zápase s přírodou, který je obsahem její výrobní činnosti a vlastním smyslem její činnosti vůbec.

*

Jakmile vývoj výrobních sil dospěl do stadia, kdy člověk je schopen vyrobit více, než sám spotřebuje, jakmile vznikly třídy a s nimi stát, stává se politika faktorem, za jehož existence, a jenom za jeho existence, je schopna společnost vést dále svůj zápas s přírodou. Stát, politika se na tomto stupni vývoje společností stává ekonomickou silou svého druhu. Vznik státu jako řešení „neřešitelného rozporu společnosti se sebou samou“⁶ je výrazem objektivních potřeb

tlumit vznikající třídní boj. Jeho úloha se tím však nevyčerpává. Vzájemný vztah ekonomiky a politiky umožňuje zpětné působení politiky na ekonomiku. Stát například působí na vývoj ochrannými cly, svobodným obchodem, dobrým nebo špatným finančním systémem.⁷ Regulační funkce státu v ekonomice má v dějinách vzestupnou tendenci tou měrou, jak se stává ekonomika složitější a rozrostlejší. V buržoazní společnosti, zvláště v období státně monopolistického kapitalismu, je stupeň regulační činnosti státu v ekonomickém vývoji nejvyšší. Zásahy buržoazního státu do ekonomického vývoje, řízení ekonomiky státem mají však v podmínkách kapitalistických výrobních vztahů své ostré hranice, i když v současné době je buržoazní stát schopen řídit vývoj ekonomiky ve značném rozsahu. Nemůže se ale nikdy stát nástrojem řízeného vývoje ekonomiky v rozsahu celé společnosti. „Kapitalistické státy nemohou, ať dělají cokoli, odstranit příčinu krizí, kapitalismus nemá sílu, aby se vymanil ze smrtelného sevření vlastních rozporů, které se hromadí a prohlubují a hrozí novými hospodářskými otřesy.“⁸ Zásahy kapitalistických států do výroby mohou zmiřňovat důsledky vnitřních rozporů v ekonomice, ale nemohou je odstranit. Proto sféra řízení kapitalistických států zasahuje převážně politiku v úzkém slova smyslu, i když každý stát konec konců slouží především ekonomice a je jejím nástrojem. Lenin v tomto smyslu říká: „Obvykle je se slovem ‚řízení‘ spojována právě a především činnost převážně, ba dokonce ryze politická.“⁹ Sama podstata kapitalistické ekonomiky — soukromé vlastnictví — a zákony jejího vývoje nedovolují, nedávají možnost jednotného řízení. Proto se kapitalistická ekonomika nemůže stát nejvlastnějším polem řízení státu.

Jinak je tomu v podmínkách socialistické společnosti. Již sama povaha a průběh socialistické revoluce vnáší do vztahu ekonomiky a politiky svérázné rysy. Zatímco buržoazní revoluce vznikají již na podkladě hotových kapitalistických výrobních vztahů a přesun politické moci z rukou vládnoucích feudálů do rukou buržoazie představuje tak adekvátní odraz změn, které již proběhly v ekonomice, je tomu v socialistické revoluci naopak: revoluční změny ve výrobních vztazích mohou být uskutečněny až na podkladě a jako výsledek politické moci proletariátu. Socialistické výrobní vztahy nevznikají jako živelný proces přerůstání buržoazních výrobních vztahů, vznikajících živelným přerůstáním feudálních vztahů kapitalistickými, ale jejich nastolení je uvědomělým procesem, jímž je charakterizována celá povaha revoluční činnosti dělnické třídy.

Skutečnost, že socialistické výrobní vztahy vznikají jako důsledek nastolení politické moci proletariátu, vytváří zdání, že uvědomělý proces socialistické revoluce přináší s sebou kvalitativní přeměnu vzájemných vztahů objektivních a subjektivních činitelů vývoje, opačný vztah mezi ekonomikou a politikou a ve svých důsledcích i obrácený poměr mezi společenským bytím a společenským vědomím. Tak tomu však není. „Politická moc nevytváří socialistické vztahy sama ze sebe, nýbrž jejich ustavení jen zprostředkuje. Prvenství politiky před ekonomikou neznamena obrácení vztahu mezi základnou a nadstavbou . . .“¹⁰ Sám fakt, že v procesu socialistické revoluce je dobytí politické moci dělnickou třídou elementární podmínkou podstatných změn v ekonomických vztazích, podtrhuje význam role uvědomělé činnosti historického subjektu v prosazování objektivních zákonitostí společenského vývoje, které jako takové působí jen skrze subjekt vývoje. Tato specifičnost vztahu objektivního a subjektivního v socialistické revoluci se ještě výrazněji projevuje v podmínkách výstavby socialismu a komunismu.

Dělnická třída a komunistická strana v podmínkách kapitalistické společnosti nemá totiž možnost v zásadě ovlivňovat působení zákonitostí kapitalismu. Její úloha v této etapě spočívá ve vysledování objektivních tendencí společenského vývoje a ve schopnosti touto cestou se vintegrovat do směru vývoje jako aktivní složka, která působí v souladu objektivních tendencí a v kritickém období zavrhne svou činnost jen dílo (které se odehrává nezávisle na vůli lidí a proti vůli vládnoucí třídy) politickou revolucí, uvědomělým aktem, který se svou povahou vymyká srovnání se živelnými reakcemi neproletářských revolucí.

V podmínkách řízeného vývoje působí zákonitosti společenského vývoje pod kontrolou společnosti a řídicí subjekt vývoje se uvědoměle podílí na prosazování společenských zákonitostí. Jen touto cestou se mohou zákonitosti prosadit a plně uplatnit v životě společnosti. Vztah ekonomiky a politiky se tu vyvíjí jako vztah nutného sepětí objektivních tendencí s činností subjektu.

Ve stati námi již zmíněné „Nejbližší úkoly sovětské moci“ zobecňuje Stalin specifické změny, které vnáší do vztahu ekonomiky a politiky řízený vývoj společnosti. Píše: „Úkol řídit stát, který se nyní dostal pro sovětskou moc do popředí, ještě má tu zvláštnost, že nyní jde — a to snad poprvé v dějinách civilizovaných národů — o řízení, kdy převládajícího významu nabývá nikoli politika, ale ekonomika . . . samy základy, sama podstata sovětské moci, stejně jako sama podstata přechodu od kapitalistické společnosti k socialistické spočívá v tom, že politické úkoly jsou podřízeny úkolům hospodářským“.¹¹

Zde je vyjádřena podstata nejhlubšího společenského převratu, který s sebou přináší socialistická revoluce, skutečnost, že nový historický subjekt, dělnická třída a její vedoucí předvoj — komunistická strana — je schopna na základě socialistických výrobních vztahů, na základě poznanych a zvládnutých zákonitostí společenského vývoje řídit další vývoj společnosti, jehož páteří a osnou byla vždy ekonomika, ale teprve uspořádáním společenských vztahů na socialistickém základě se stala plně ovladatelnou a řízení schopnou, a proto také hlavním, ústředním předmětem řízení. Řízený vývoj společnosti a především její ekonomiky se po vytváření socialistických výrobních vztahů prosazuje jako nutnost. Přesun hlavní váhy v oblasti řízení na ekonomiku, na pole hospodářské výstavby, je objektivním procesem plynoucím z vlastní povahy zákonitostí řízeného vývoje společnosti.

Zatímco tedy buržoazní státy se všemožně snaží svými zásahy ovlivňovat a odvracet neodvratitelné důsledky působení zákonitostí kapitalistické ekonomiky, závisí důsledky plynoucí z povahy působení zákonů socialistické ekonomiky na subjektivním zvládnutí a prosazování ve směru cílů, které si společnost před sebe klade. Podstatné rozdíly, které existují v obsahu řídicí činnosti buržoazního a socialistického státu, pramení ze samé podstaty rozdílů mezi kapitalismem a socialismem, mezi soukromým a společenským vlastnictvím výrobních prostředků.

Leninův důraz na ekonomiku, tak jak se projevuje v řadě článků, které Lenin napsal v období těsně po vítězství socialistické revoluce, má dvojí povahu: jednak je v nich obsažena vývojová perspektiva sovětské moci a jejich úkolů v řídicí činnosti a za druhé odpovídá vyzvednutí prvořadé úlohy ekonomiky bezprostředním úkolům při obraně revoluce. V roce 1918 centrálně řízená jednotná ekonomická soustava ještě neexistovala a myšlenka o prioritě ekonomiky v obsahu řídicí činnosti státu mohla ukazovat nejvýše na nutnou vývojovou perspektivu sovětského státu.¹² V té době vystupuje do popředí nová etapa

ve vývoji politiky strany, která až dosud byla orientována na vydobytí politické moci. Orientace práce strany a sovětského státu musela odpovídat změněné situaci. Etapa „negace“ byla uskutečněna a do centra pozornosti strany a státu musely vystoupit otázky, které odpovídaly cílům socialistické revoluce v dané etapě jejího vývoje. Nastupovalo období pozitivní výstavby společnosti, jejíž jádro mohlo být jen v ekonomice. Otázky evidence, kontroly, pracovní kázně, produktivity práce atd. se dostávají na pořad dne. A to tím spíše, že sovětská moc byla v té době ve svízelné situaci: zpusťovaná válkou, s rozvráceným hospodářstvím, v boji s kontrarevolucí a zahraniční intervencí, vyčerpaná a zaostalá země stojící tváří v tvář kapitalistickému obklíčení. Otázka bytí či nebytí sovětské moci nabyla konkrétní podoby bezprostředních hospodářských opatření nutných v boji s hladem, kontrarevolucí a intervencí. Lenin v té době psal: „... nelze do nekonečna mrznout a hladovět, neboť jinak budeme v příštím období válek svrženi.“¹³ A jindy opět: „Jsme pozadu a budeme pozadu za kapitalistickými mocnostmi. Budeme poraženi, nedokážeme-li obnovit naše hospodářství.“¹⁴ To byl jeden z hlavních důvodů, proč Lenin tolik zdůrazňoval úkoly na poli ekonomiky.

Nelze nevidět, že tyto úkoly mají bezprostřední politický cíl, udržet moc sovětů, která byla v největší míře ohrožena. V této situaci vystupuje politika jako cíl, ekonomika jako prostředek. Je to ta zvláštní situace, kdy stará moc již neexistuje, ale nová ještě musí bojovat o svou existenci, kdy objektivní tendence nové společnosti dávají o sobě vědět, ale prosazují se formou, která se těmito tendencím vymyká. Zvláštností dialektiky ekonomiky a politiky v tomto období je, že bezprostřední hospodářské úkoly zdůrazňující základní prostředek udržení politické moci v dané situaci splývají v jedno s celkovou tendencí a podstatou sovětské moci, jejímž cílem je maximální společenský, a tedy ekonomický rozvoj.

Tato skutečnost také vysvětluje, proč Lenin v roce 1920 na Všeruském sjezdu sovětů hovoří o počátku „... nejšťastnější epochy, kdy politiky bude čím dál méně, kdy o politice se bude mluvit méně často, a častěji se budou ujmát slova inženýři a agronomové“¹⁵ a o rok později ve známém sporu s Trockým a Bucharinem o odborech vyslovuje myšlenku, že „politika nemůže nemít prvenství před ekonomikou“¹⁶ Podstata tohoto „rozporu“ je ve vzájemné podmíněnosti ekonomiky a politiky; v té skutečnosti, že jakmile jsou ohroženy politické cíle a základy socialismu, je ohroženo vše. Potud základní a prvořadou funkcí socialistického státu v podmínkách existence restauračních tendencí je vytváření takových předpokladů ve všech oblastech společenského života, které tyto tendence odvrací a činí je nerealizovatelnými. Toto je také hlavní smysl Leninovy myšlenky o prvenství politiky nad ekonomikou v rámci socialistického zřízení. V tomto smyslu každá, i ekonomická otázka musí být pojata politicky.

Leninovy myšlenky o prvenství politiky před ekonomikou a o převládajícím významu ekonomiky v obsahu řídicí činnosti socialistického státu nejsou tedy v žádném rozporu, ale naopak v naprosté logické jednotě. Přesto právě tyto myšlenky se staly předmětem častých polemických sporů, které vplynuly především z nedostatečného respektování historických a logických souvislostí, v jejichž rámci je přesná interpretace jediné možná. Zejména myšlenka o prioritě politiky před ekonomikou má téměř tolik významů, kolik má interpretů.¹⁷ Možnost různého výkladu smyslu této myšlenky je dána mimo jiné tím, že ustálený pojem politiky jako výraz vztahů mezi třídami nepostihuje obsahové

změny, které do pojmu politika přináší socialistická revoluce, předně tu skutečnost, že politika, třídní moc, stát zahrnuje za socialismu nejen potlačování, ale také uvědomělé řízení společenského vývoje, které nabývá v pojmu politika stále více určujícího významu, zatímco původně převládající složka potlačování stále více slabne a mizí. Za dané situace záleží pak na tom, který autor klade význam na tu či onu stránku či obsahovou složku politiky a podle toho interpretuje myšlenku o prioritě politiky. Složitou činí tuto myšlenku ještě skutečnost, že uvědomělé řízení vývoje společnosti ve své první historické formě je spjato s politikou dělnické třídy, a má tedy politickou formu, a že zahrnuje jak potlačování, násilí (tedy je výrazem vztahů mezi třídami), tak i pozitivní složku řízení výstavby nové společnosti, která politický aspekt v původním smyslu zatlačuje. Ze politická forma řízeného vývoje společnosti je první historickou formou tohoto typu řízení, neznamená, že se tu proces odumírání politiky zatlačuje, konzervuje, ale jen natolik, že uvědomělé řízení vývoje společnosti je ve své počáteční formě spjato s dělnickou třídou a jejím předvojem — komunistickou stranou.

*

Leninova myšlenka o prvenství politiky před ekonomikou, zdůrazňující elementární předpoklady všech ostatních stránek činnosti dělnické třídy nabyta na pozadí Stalinovy teorie o zostřování třídního boje úměrně s růstem socialismu zcela jiný smysl.

Stalin ve své teorii o vzrůstání třídního boje v období diktatury proletariátu nesprávně zobecnil některé momenty ve vývoji třídního boje v období diktatury proletariátu a povýšil je na zákon v rozporu se základními tendencemi ve vývoji třídního boje v sovětské společnosti.

Pozitivní cíle dělnické třídy, vybudování socialismu a komunismu, které se po uchopení moci stávají náplní, ústředním článkem její činnosti, se v procesu realizace setkávají s odporem třídního nepřítele, jak vnitřního, tak vnějšího, který využívá všech možností k zabrzdění revolučních přeměn uskutečňovaných dělnickou třídou. Diktatura proletariátu je z toho důvodu nutnou formou, v jejímž rámci se pozitivní výstavba uskutečňuje. V tomto období vztah ekonomiky a politiky v oblasti řízení, při celkové tendenci narůstající úlohy ekonomiky, může tuto celkovou tendenci zpomalit anebo se dočasně vyvíjet v opačném směru. Sáhne-li reakce k otevřenému útoku proti dělnické třídě ve snaze znovu vydobýt ztracené mocenské pozice, stává se určujícím článkem politický boj v jeho nejostřejších formách. Stupeň odporu není však závislý na subjektivní snaze poražených tříd, nýbrž na jejich objektivních možnostech, které v procesu výstavby socialismu slábnou tou měrou, jak slábnou a zmenšují se pozice třídního nepřítele v ekonomice a ideologii.

Významným faktorem v tomto procesu je politické umění, které může odpor nepřátel oslabovat nebo naopak posilovat, zkrátka regulovat. V této možnosti regulace třídního boje jsou ovšem skryty také předpoklady subjektivního zkruslování a chyb, a to zvláště v těch podmínkách, kde objektivní vědecká analýza je nahrazována subjektivistickým míněním autoritativní osoby, jak tomu bylo v případě Stalinovy teorie o zostřování třídního boje. Objektivní vědecké poznání je podmínkou, předpokladem politického umění, a tam, kde chybí jedno, není ani druhé.

Sledujeme-li vnitřní logiku teorie o vzrůstání třídního boje, kterou Stalin vypracovává v podstatě již v roce 1929 po Šachtinském procesu v boji proti Bucharinovi a jeho skupině, ukazuje se, že je postavena na faktech situace, která sice ukazuje na vzrůst třídního boje, fakta se však vymykají historické tendenci opačného procesu, který je určující a v jehož rámci přirozeně není vzrůst třídního boje vyloučen. Zobecnění, které Stalin učinil, byla možná jedině za podmínek nerespektování zásad dialektické metody analýzy historických procesů.¹⁸

Styl Stalinova myšlení, tak jak jej reprezentuje jeho argumentace proti Bucharinově teorii o lineárním uhasinání třídního boje, je výrazně poznamenán metafyzickým nazíráním. Proti Bucharinově teorii o vrůstání kulaků do socialismu postavil Stalin metafyzické „Buď — anebo: Buď je mezi zájmy třídy kapitalistů a třídy dělníků, kteří převzali moc a nastolili diktaturu proletariátu, nesmiřitelný protiklad, anebo toho protikladu není a pak zbývá jedině vyhlásit harmonii třídních zájmů, buď — anebo“.¹⁹

Ve skutečnosti nebyla otázka „buď — anebo“. Takto mohla být položena před revolucí, v době boje marxismu proti revizionistům a reformistům, u nichž myšlenka třídní spolupráce byla více méně vykleštěním revolučního obsahu marxismu. V podmínkách sovětské moci, která vznikla jako produkt nejostřejšího třídního boje proletariátu proti buržoazii a statkářům, byla takto postavena otázka sofismatem, který překryl objektivní analýzu základních změn, jež nastaly v poměru sil mezi proletariátem a vykořisťovatelskými vrstvami. Stalin z toho důvodu nemohl postihnout, a tedy ani docenit důsledky objektivních změn, které nastaly v poměru sil, a tím i v možnostech třídního nepřítele. A tak i celé období diktatury proletariátu bylo jím pojato jako prosté pokračování revolučního politického boje. Dialektika vývoje třídního boje byla Stalinem nahrazena mechanistickou teorií, v jejímž základě stál spekulativní subjektivistický dohad, který Stalin zahalil do teoretického roucha svérázné „dialektiky“, s jejíž pomocí vykládal vývoj třídního boje. Psal: „Třídy dozívající svůj věk, se stavějí na odpor nikoli proto, že se staly silnějšími než my, nýbrž proto, že se stávají slabšími než my. A právě proto, že se stávají slabšími, tuší poslední dny své existence a jsou nuceny se stavět na odpor všemi silami a všemi prostředky.“²⁰ U této teze plyne, že čím bude nepřítel slabší, tím více bude vzrůstat jeho odpor. Subjektivistický základ celé teorie zosťování třídního boje je ještě zřetelnější ze Stalinova projevu 3. III. 1937, v němž znovu vyzvedává teorii o vzrůstání třídního boje. Říká zde: „... čím rychleji půjdeme vpřed, čím více úspěchů dosáhneme, tím více budou zbytky poražených vykořisťovatelských tříd zuřit, tím dříve přejdou k otevřenějším formám boje, tím více budou škodit sovětskému státu, tím více se budou chápat nejzoufalejších prostředků boje, posledních prostředků boje těch, kteří jsou odsouzeni k záhubě.“ Stalin tu tedy nebere za základ své teorie objektivní možnosti třídního nepřítele, ale zcela subjektivní pojmy jako „zuřivost, nenávisť“ atd. S těmito pojmy samozřejmě nemůže vědecká analýza počítat jako s určujícími faktory třídního boje.

Teorie zosťování třídního boje fakticky promítala otázku „kdo z koho“ na celé období diktatury proletariátu. Leninova myšlenka o prvenství politiky před ekonomikou v kontextu Stalinovy teorie nabyla povahy nadřazení a preference politiky nad ekonomikou, v jejímž důsledku bylo období budování socialismu pojato převážně politicky, na rozdíl od Lenina, který kladl největší důraz na ekonomiku, na rozvoj produktivních sil společnosti jako základu řešení politických otázek.

Druhým neméně závažným teoretickým základem deformace vztahu ekonomiky a politiky, objektu a subjektu, se stala Stalinova práce „Ekonomické problémy socialismu“, která v podstatě na stejném mechanistickém základě nahrazuje dialektiku ekonomiky a politiky jejich paralelismem.

Obecným východiskem Stalinových deformací uvedených relací bylo jeho pojetí zákonů působících v podmínkách socialistické společnosti. Jeho vystoupení a zásah do diskuse o charakteru ekonomických zákonitostí socialismu, namíření proti jejich subjektivistickému pojetí jako výtvořů lidské vůle, bylo jistě správné potud, pokud odráželo pronikání subjektivismu do politické ekonomie svým důrazem na objektivní charakter ekonomických zákonitostí. Současně však samo pojetí objektivního charakteru zákonů socialismu nepostihovalo ve Stalinově interpretaci specifické zvláštnosti, rysy, kterých objektivní procesy nabývají v podmínkách uvědomělého, řízeného vývoje společnosti a v tomto smyslu jeho boj proti subjektivismu přispěl, jakkoli je to paradoxní, k subjektivistickým deformacím jiného druhu.

Stalin do pojmového určení „objektivní“, „existující nezávisle na vědomí lidí“ zahrnuje, bez vymezení specifických stránek jejich působení, jak zákony přírody, tak zákony společnosti, a to kapitalistické i socialistické ekonomiky. Avšak nestírají se zahrnutím všech těchto zákonitostí do pojmového určení „objektivní — existující nezávisle na vůli lidí“ specifické stránky jejich působení? Mám za to, že ano a že zde se nachází vlastní jádro Stalinových teoretických chyb v oblasti ekonomiky a politiky i jejich vzájemných vztahů. Neřešíme totiž nic, hledáme-li v problematice působení zákonitostí jejich nejobecnějších určení, ale naopak jen tehdy, když posílhneme konkrétní projev obecného ve specifčnosti působení. A tu nám sotva pomůže, odvoláme-li se pro jejich charakteristiku na jejich objektivní charakter v té nejobecnější rovině.

Je známo, že Lenin užil pojmového určení „objektivní — existující nezávisle na vůli lidí“ k vymezení kategorie hmoty proti teoretikům subjektivního idealismu, proti takovému pojetí skutečnosti, které postrádalo smysl mimo existenci lidského vědomí, mimo počítky a vjemy. Pojmové určení „existující nezávisle na vůli lidí“ má takto převážně gnoseologický význam pro vymezení objektu a subjektu poznání, pro vymezení kategorií hmoty a vědomí. V této oblasti je to plnohodnotné určení, zcela odpovídající povaze zkoumané problematiky. Je vyčerpávající. V tomto smyslu samozřejmě určení „existující nezávisle na vědomí lidí“ jako nejobecnější vymezení platí o všech zákonech, tedy i o zákonech socialismu. Ale v jenom v tomto smyslu. Z hlediska uvědomělého řízeného procesu vývoje společnosti, v němž lidé vědomě vytvářejí podmínky pro působení určitých, a ne jiných zákonitostí, toto nejobecnější určení již nestačí, neboť nevystihuje plně specifčnosti zákonitostí uvědomělých dějin, ba naopak tuto specifčnost zakrývá.

Schéma Stalinových teoretických úvah o charakteru společenských zákonitostí vychází v podstatě z aprioristického pojetí společenského vývoje a jeho zákonů, podle něhož jsou tyto zákonitosti „dány“ a my je můžeme toliko poznávat a využívat ku prospěchu ve své činnosti. Jádro tohoto pojetí je v myšlence, že společenské zákonitosti tvoří jakousi neživou kostru, nevyhnutelnou logiku dějin, která je a priori dána a již lidé naplňují živým obsahem.²¹ Je to koncepce fatalistická.

Chyba Stalinova samozřejmě nebyla v tvrzení, že ekonomické zákonitosti socialismu mají objektivní charakter, že nejsou vnášeny do reality, promítány

do skutečnosti, že si je nemůžeme vymýšlet, ale v tom, že v jeho pojetí nabylo určení „existující nezávisle na vůli lidí“ takového významu, že se tyto zákony prosazují mimo uvědomělou činnost lidí, mimo řídicí činnost, jako by stačilo navodit společenské podmínky, socialistické výrobní vztahy, a působení zákonů socialistické ekonomiky je tím už zajištěno. Stalinovi překrylo určení „existující nezávisle na vůli lidí“ skutečnost, že subjektivní stránka, vědomá činnost lidí nabývá v podmínkách socialismu, v prosazování zákonů socialismu jiné povahy, než tomu bylo v podmínkách kapitalistické ekonomiky. Zákony socialismu se nemohou prosadit jinak než skrze jejich uvědomělé prosazování lidmi v jejich ekonomické činnosti.

V podmínkách kapitalistické ekonomiky se působení ekonomických zákonitostí prosazuje, živelně, proti vůli lidí. Například proporcionalita kapitalistické ekonomiky se utváří živelně, neorganizovaně, přes zákon hodnoty, se všemi negativními důsledky tohoto procesu. Za socialismu jsou proporce národního hospodářství utvářeny vědomě. Proporcionalita je tu závislá na plánování a řízení ekonomiky. Podstatné vztahy, které tu vyjadřuje zákon proporcionalního vývoje, jsou také vztahy mezi plánovací a řídicí činností lidí a mezi objektivními potřebami proporcionality. V zákoně plánovitého proporcionalního vývoje je obsažena nejen centrální plánovací a řídicí činnost, ale také operativní řízení všech řídicích článků až do realizace plánu. Je v něm obsaženo vše, co na cestě od stanovení proporcí provází jejich realizaci až do konečného ztvárnění a zvěčnění. Proporce v socialistickém systému existují nejdříve jako ideální, teoretický předobraz předpokládaného stavu věcí. To znamená, že bez plánovací činnosti, bez řídicí činnosti, bez uvědomělé ekonomické činnosti lidí nemůže ani zákon plánovitého proporcionalního vývoje působit.

Jakmile zákonitosti společenského vývoje jsou poznány a využívány, jakmile lidé působí v souladu s nimi, přestává mít elementární pravda o objektivním charakteru společenských zákonitostí určující praktický význam pro jejich charakter. Naopak zákonitosti a jejich působení v podmínkách řízeného vývoje společnosti existují jen v závislosti na lidském vědomí a skrze toto vědomí v tom smyslu, že jejich působení je uvědoměle navazováno, bez uvědomělé řídicí činnosti, bez vůle lidí nemohou jako takové vůbec působit. Mimo činnost lidí nepůsobí ve společnosti žádné zákony. Zákony začínají působit jen tehdy, působí-li lidé. Lidé svou činností spoluvytvářejí zákonitosti. Jejich působení je produkováním a reprodukováním podstatných vztahů, tedy i zákonů. Žádný zákon nepůsobí v žádné podobě a priori, ale prosazuje se jen v činnosti lidí, jen lidmi, je jejich činností produkován a reprodukován.

Stalin obvinil Saninovou a Venžera ze subjektivního idealismu pro jejich tezi, že „jedine díky uvědomělé činnosti sovětských lidí, zabývajících se materiální výrobou, vznikají ekonomické zákonitosti socialismu“. Proti tomuto tvrzení, domnívám se naprosto správněmu, argumentoval Stalin otázkou, zda existují ekonomické zákonitosti objektivně mimo nás, nezávisle na vůli lidí, která v této souvislosti podstatu uvedeného teze zcela mýjela.

Stalin postavil problematiku charakteru ekonomických zákonitostí alternativně: Buď existují ekonomické zákonitosti objektivně, nezávisle na vůli lidí, mimo nás, anebo je sami do skutečnosti vnášíme a stojíme na pozicích subjektivního idealismu.²² Vlastní jádro svérázného působení zákonů v podmínkách řízeného vývoje společnosti se tu v celé šíři obchází; nadto pokusy o postižení specifičnosti působení ekonomických zákonitostí socialismu (byť i nesprávně

pojaty), byly a priori zatraceny jako cizí element v marxismu. Důsledky Stalínových teorií měly v politické ekonomii za následek, že z jejího předmětu byla vyloučena podstatná část ekonomických otázek, které mají pro řízený vývoj společnosti, její ekonomiky, elementární význam. Otázky řízení a plánování byly v souladu se Stalínovým pojetím ekonomických zákonitostí vytrženy z organické jednoty socialistické ekonomiky.

Důraz na objektivní stránku ekonomických zákonitostí znamenal u Stalina naprosté podcenění subjektivního činitele vývoje, jeho mechanické odtržení od objektu svého působení, což se promítlo do vztahu ekonomiky a politiky tak, že na místo jejich dialektických vztahů ustavil Stalin jejich mechanické působení, na místo jejich hlubokého vnitřního sepětí jejich paralelismus.²³ Politika se tak změnila z nástroje ekonomického působení v autonomní oblast, z níž se fakticky stávala brzda ekonomického vývoje. Zásahy do ekonomického vývoje postrádaly takto vědeckého zdůvodnění a musely být proto víceméně náhodné a neadekvátní objektivním potřebám a znamenaly zanášení prvků subjektivismu a voluntarismu do ekonomiky.

Stalin tvrdil, že by začleněním otázek plánování a řízení do politické ekonomie znamenalo záhubu pro politickou ekonomii jako vědu. Striktně rozlišoval mezi ekonomickými vztahy a hospodářskou politikou a postavil tak ekonomiku a politiku schematicky vedle sebe. Postavil hospodářskou politiku mimo vědu.

Všechnu zvláštnost sovětské moci spatřoval fakticky jen v ustavení socialistických výrobních vztahů.²⁴ Tato myšlenka měla v jeho teorii takový význam, že vše ostatní, rozvoj výrobních sil společnosti a vznik socialistické nadstavby se víceméně nutně prosadí automaticky na podkladě socialistických výrobních vztahů.²⁵

Porovnáme-li Leninovy myšlenky o prioritě ekonomiky v obsahu řídicí činnosti sovětského státu se Stalínovými mechanistickými konstrukcemi o povaze ekonomických zákonitostí socialismu, představují Stalínovy Ekonomické problémy socialismu v teorii marxismu konzervativní lpění na dosaženém a současně značný krok vzad. Kladné hodnocení, kterého se jim dostává ve značné části ekonomické literatury, vyplývá především z toho, že se poměrně málo respektuje skutečnost, že Stalínova práce, jakkoli bojovala proti subjektivismu v politické ekonomii, nebyla v pozitivní stránce svého obsahu žádným přínosem, naopak utlumila i ty hlasy, které se tak či onak pokoušely postihnout specifčnost socialistické ekonomiky a jejich zákonitostí.

*

Z povahy socialistického systému vyplývá hlubší jednota ekonomiky a politiky, objektivních a subjektivních faktorů vývoje společnosti. Mění se nejen ekonomika, ale také politika i jejich vzájemné vztahy. Socialistická politika, socialistický stát nejsou již ani politikou, ani státem v tradičním pojetí, ale od samého počátku své existence se stávají nástrojem řízené přestavby společnosti. Úloha násilí a potlačování je zcela podřízena pozitivní výstavbě společnosti a je historicky omezena obdobím výstavby socialismu a takového stupně uvědomělosti, kdy úlohu orgánů vykonávajících tuto funkci převezme veřejné mínění. Přitom je ovšem třeba rozlišovat její vnitřní a vnější funkci, které se mohou vyvíjet v opačném směru, v závislosti na postupných změnách ve vývoji třídního boje uvnitř jednotlivých socialistických států na jedné straně a mezi socia-

lismem a kapitalismem na straně druhé. Zatímco intenzita třídního boje uvnitř jednotlivých socialistických států a uvnitř socialismu jako celku má tendenci uhasínání, v oblasti vztahů mezi dvěma světovými soustavami intenzita boje vcelku vzrůstá.

Tou měrou, jak se vyvíjí třídní struktura socialistické společnosti, jak klesá intenzita třídního boje a utváří se morálně politická jednota socialistického národa, pozbývá stát svou vnitřní politickou funkci potlačování a vnitřně se mění stále více v nástroj uvědomělého vývoje společnosti. Vývoj socialistického státu však nejde jen cestou mechanického odumírání potlačovací funkce a vnitřní přeměnou v orgán řízeného vývoje. Proces vývoje socialistické státnosti probíhá v souladu s procesem vývoje socialistické demokracie a potud se prosazuje jeho přeměna v komunistickou samosprávu. V tomto smyslu také vedoucí úloha strany, která je vlastním subjektem řízeného společenského vývoje, ztrácí rovněž charakter třídní výlučnosti. Proces odumírání politiky se v její činnosti obrátí v tom, že přestává být „stranou“ ve společnosti a mění se v orgán všeho lidu, socialistického národa, jehož zájmy objektivně vyjadřuje.

Nová, hlubší jednota ekonomiky a politiky se neobráží jen v nutnosti řízení ekonomiky politikou. Nejhlubším výrazem vnitřních proměn vzájemných vztahů ekonomiky a politiky je skutečnost, že původní rozpor ekonomické a politické činnosti mas, tak jak jsme toho svědky v dějinách třídních společností, se na základě zespolečenštění výrobních prostředků změnil v jejich principiální jednotu, že jejich politická aktivita je vyjadřována v jejich ekonomické činnosti. Svobodná činnost lidových mas, která v třídní společnosti mohla mít jen negativní výraz politického odboje, nabývá v socialistických společenských poměrech kvalitativně jinou povahu. Politický boj lidových mas nebyl v procesu socialistické revoluce a výstavby socialistické společnosti pozitivní povahou v tom smyslu, že přestal být výrazem „úniku“ fatálnosti společenských poměrů a začal být nástrojem svobodného vývoje společnosti, v němž lidé uplatňují své společenské záměry a docilují výsledků, které existují v jejich hlavách jako ideální předobraz skutečnosti. Jednota ekonomické a politické činnosti lidových mas mohla vzniknout jedině tehdy a tam, kde masy vstupují jako vlastní tvůrci, praktičtí a ideoví nositelé takového uspořádání společenských poměrů, které z nich činí základnu dosud nejvyššího stupně ve vývoji zápasu člověka s přírodou. Jednota ekonomické a politické činnosti lidových mas neexistuje ovšem od samého počátku socialistické revoluce v hotové podobě, ale má svůj kvantitativní i kvalitativní vývoj. Jestliže neaktivnější část dělnické třídy a lidových mas zasahují přímo do revolučního procesu, je vlastním nositelem základních revolučních změn v politice a ekonomice, a dospívá nejdříve k pochopení jednoty své ekonomické a politické činnosti v procesu výstavby socialismu, lidové masy ve svém celku přicházejí k pochopení této jednoty až v procesu vlastní výstavby socialismu a změn v oblasti ideologie.

Vytvoření socialistických výrobních vztahů a skutečnost objektivní jednoty ekonomické a politické činnosti lidových mas neznámá totiž, že tato jednota musí být ihned pochopena nejširšími vrstvami v celé hloubce a že tedy musí nabýt adekvátního výrazu ve vztazích jedince a společnosti, v novém poměru k práci, ke společenskému vlastnictví atd. Předpokladem hluboké jednoty ekonomické a politické činnosti lidových mas a každého jedince je pochopení základních společenských proměn a jejich důsledků v životě každého jedince. V tomto pochopení hraje primární úlohu vědomí, že se změnou jeho společen-

ského postavení, tj. se změnou jeho politického a ekonomického postavení se změni i praktické důsledky činnosti lidí, že se nemohou obracet proti člověku, ale že působí v souladu s jeho vůlí. Toto vědomí se vyvíjí nejen jako výsledek ideové výchovy (která ovšem hraje významnou úlohu v tomto procesu), ale především jako výsledek společenské praxe člověka, v níž se masy přesvědčují o jednotě své ekonomické činnosti a svých zájmů, o zásadní jednotě zájmů jedince a společnosti. Nové výrobní vztahy, které jsou základní podmínkou pro to, aby se vyvinula pochopená jednota ekonomické a politické činnosti mas, jsou vskutku jenom základní podmínkou. Další vývoj je pak závislý na ideové politickém boji a na konkrétních zkušenostech mas, které se v každodenní společenské praxi přesvědčují, že starý přezívající postoj ke společnosti, v němž se bezděky obráží vědomí rozporu ekonomické a politické činnosti lidových mas, a to zejména ve starém postoji k práci jako k nutnému zlu, odporuje jejich zájmům, že práce se stává nikoli zotročujícím činitelem, ale vlastním smyslem jejich života nakolik vytváří předpoklady pro to, aby se smyslem života skutečně stala.

Pochopená jednota ekonomické a politické činnosti mas, která tvoří hlavní obsah jednoty zájmů jedince a společnosti, vytváří předpoklady pro to, aby se člověk stal vědomým tvůrcem historického vývoje, aby svou činností pro společnost si vytvářel stále širší prostor pro svůj individuální rozvoj.

*

Leninovy myšlenky o prvenství ekonomiky v řídicí činnosti státu nabývají mimořádného významu na pozadí současného mezinárodního vývoje a v této souvislosti jsou rovněž závažné pro další vývoj mezinárodního komunistického hnutí. Především mohutný rozvoj ekonomiky socialistické soustavy stál v základě kvalitativního zvratu v poměru sil mezi socialismem a kapitalismem a postavil socialistickou světovou soustavu do čela světového vývoje. Socialistická světová soustava se stala určujícím činitelem dějinného vývoje soudobé společnosti. Možnost obnovení kapitalismu v rámci socialistické soustavy pozbyla jakékoliv reálnosti. Jestliže v podmínkách existence Sovětského svazu jako jediné socialistické země, obklíčené kapitalismem, byla otázka definitivního vítězství socialismu otázkou závislou na tom, podaří-li se odvrátit možnost útoku mezinárodní reakce, dnes je tato otázka už definitivně vyřešena, jakkoli síly mezinárodní reakce jsou teď daleko mohutnější a jednotnější, než tomu bylo kdy jindy.

Za těchto podmínek si socialistická společnost vytvořila nesrovnatelně širší nástupiště k uskutečňování svých vlastních společenských cílů. I když je nucena věnovat stále větší a větší prostředky na obranu, a tím absolutně odnímat větší a větší kvanta prostředků pro dosažení cílů, které jsou cizí socialistické ekonomice, je současně schopna daleko větší množství ekonomické produkce poskytovat na účely uspokojování potřeb společnosti. Zatímco v období převahy kapitalismu nad socialismem byla tato otázka řešena často na úkor životní úrovně mas, je současná ekonomika socialismu schopna postavit proti vojenskému potencionálu kapitalismu ještě mohutnější a dokonalejší vojenské síly, aniž by musila upustit od svých nejvlastnějších společenských cílů — zabezpečování růstu životní úrovně mas. Podstata věci je v tom, že výrobní síly socialismu a ekonomika socialismu vůbec se rozvíjejí absolutně rychleji, než je tomu

v kapitalistické soustavě. Tempo růstu výdajů na obranu socialistických zemí je závislé na tempu růstu výdajů k válečným účelům v kapitalistickém světě, ale růst socialistické ekonomiky není vázán na tempo jejich růstu. To, že síly socialismu se staly určujícím činitelem vývoje dějinného vývoje, se odráží ve skutečnosti, že války přestaly být osudově nevyhnutelné. Kapitalismu byla odňata možnost dosahovat svých politických cílů válkou, neboť současná vojenská technika vylučuje válku jako racionální prostředek řešení politických rozporů. Kapitalismus nemůže vyvolat válku, aniž by ji nespojil s rizikem svého úplného zničení. Kapitalismus nemůže využívat své síly proti jiným národům cestou přímého zasahování do vnitřních záležitostí těchto zemí, nemůže vojenskou silou zastavit boj koloniálních národů za své osvobození, nemůže zastavit historický proces současnosti, přechod národů od kapitalismu k socialismu.

Socialistický systém vahou své ekonomiky reprezentovanou v mezinárodní politice obrovskou vojenskou silou přivodil tak zcela nové prvky ve světové politice. Postavení ekonomiky v socialistické společnosti na základě těchto skutečností nebyvale vzrostlo. Hlavní politická otázka — kdo z koho — v celosvětovém měřítku bude rozhodnuta konec konců v oblasti ekonomiky. Ekonomika se stala hlavním prostředkem pro dosažení politických cílů mezinárodního komunistického hnutí. Dialektika ekonomiky a politiky je taková, že si v jistém smyslu vyměňují úlohy: zatímco v období počátků socialistického hnutí byl politický boj ve svých vrcholných formách podmínkou splnění ekonomických cílů, reprezentovaných zájmy revoluční dělnické třídy, v současné fázi vývoje boj za splnění ekonomických cílů je hlavní podmínkou vítězství komunismu na celém světě. V tomto smyslu se dá říci, že ekonomika je koncentrovaná politika.

Je známá Leninova myšlenka, že především hospodářské výsledky socialismu se stanou přitažlivou perspektivou pro porobené národy a třídy kapitalistické soustavy. Jen nepoměrně vyšší stupeň v rozvoji výrobních sil společnosti, který je možný jen v podmínkách socialismu a komunismu, se může stát povzbuzující silou revolučních procesů v kapitalistickém světě a stát se tak vedle vlastních hnacích sil revoluce vnějším faktorem znásobujícím vnitřní síly. Jen vysoce vyvinutá ekonomika socialismu je schopna podtrhnout ještě více sociální nerovnost kapitalismu, vyzvednout perspektivu nevyčerpatelných možností socialismu a komunismu a ukázat v nejjasnějším světle ty společenské síly a ideje, které se stávají nositelkami nejprogresivnějšího způsobu výroby.

Význam ekonomiky v řešení základních otázek světového vývoje tedy nepochybně vzrůstá a s neobyčejnou důrazností vyzvedává Leninovy myšlenky o prioritě ekonomiky v obsahu řídicí činnosti socialistického státu. Dnes dříve než kdy jindy je otázka řízení především otázkou řízení ekonomiky, politika je především ekonomickou politikou. Všechny ostatní stránky řízení jsou a musí být tak či onak podřízeny ekonomickým cílům, které stojí v centru společenských cílů — vybudování komunismu. To ovšem neznamená, že je lze podceňovat. Dialektika ekonomiky a politiky je taková, že jakékoli politické chyby se nutně dostávají do rozporu s našimi ekonomickými cíli a negativně se odrážejí v naší cestě vpřed, a naopak chyby v ekonomice se obrazí nutně v politické stránce našeho života. Soudruh Kosygin na slavnostní schůzi k 45. výročí Října řekl, že program KSSS, který zobecňuje zkušenosti celé výstavby socialistické společnosti, „odhaluje tři základní, nerozlučně spjaté stránky výstavby komunismu — vybudování jeho materiálně technické základny, utváření komunistické

kých společenských vztahů, výchovu nového člověka“.²⁶ Jakmile ta či ona stránka je doceněna, musí se to záporně projevit v ostatních stránkách.

Neznamená tedy zdůraznění významu ekonomiky v našem životě, že ekonomika je schopna sama o sobě vyřešit všechny základní politické a společenské otázky dnešního člověka, znamená to jen, že stojí v základě řešení těchto naléhavých soudobých problémů. Zdůrazňujeme-li význam ekonomiky například v otázce řešení nejnaléhavějšího problému dneška, v otázce války a míru, je třeba současně vidět, že bez boje lidových mas národů konec konců bez politiky, bez politického boje všech sil progresivních proudů bojujících za mír se sama ekonomická síla neprosadí, byť byla reprezentována navenek sebevětší vojenskou silou. Naopak lze říci, že význam ekonomiky v politických otázkách současného světa roste tou měrou, jak roste uvědomělá aktivita lidových mas, které ji v tomto boji mohou využít, stejně jako politická síla této lidské aktivity je umocňována ekonomickou silou, reprezentovanou vojenským potenciálem socialistických zemí.

Nejde tedy o nějaký „ekonomismus“, o ekonomický fatalismus. Hovoříme-li o Leninově myšlence, že především hospodářské úspěchy socialismu budou mít rozhodující význam v dalším vývoji světového revolučního hnutí, je třeba současně zdůraznit, že sebevětší ekonomická síla socialismu nespovodí samočinně kapitalismus ze světa, že bez houževnatého třídního zápasu vykořisťovaných tříd národů kapitalistické společnosti není definitivní zánik kapitalismu možný.

Jen hluboké vnitřní sepětí objektivních a subjektivních činitelů historického vývoje, které poskytuje uvědomělý, řízený vývoj společnosti, dává do rukou pokrokových sil nevyčerpatelný zdroj. Největší sílu společenské aktivity mas, zaměřenou na vyřešení základních společenských problémů současného lidstva.

POZNÁMKY

¹ Srovnej *Bárta—Richta*, Komunistická strana a historická tvůrčí činnost lidí. Příspěvky k dějinám KSC, č. 3.

² Zde máme na mysli především sborník statí pracovníků kateder ML na vysokých školách *K problémům výstavby socialismu a komunismu*, Praha 1960, a dále materiály z konference o teoretických problémech výstavby socialismu a komunismu, konané v Liblicích ve dnech 26.—29. IV. 1961, vydané Nakl. ČSAV, Praha 1962.

³ *B. Engels*, Reč nad hrobem K. Marxe, Marx—Engels, Vybrané spisy II, str. 171.

⁴ *K. Marx*, Předmluva ke kritice politické ekonomie, Marx—Engels, Vybrané spisy I, str. 171.

⁵ V buržoazní revoluci existují kapitalistické výrobní vztahy dříve než buržoazní politická moc, ale možnost plného rozvoje kapitalismu je spojena teprve s vítězstvím buržoazie v revolučním zápase proti feudální moci.

⁶ *B. Engels*, Původ rodiny, Vybrané spisy II, str. 331.

⁷ *B. Engels*, Dopis Starkenburgovi z 25. I. 1894, Vybrané spisy II, str. 530.

⁸ *N. S. Chruščov*, Nová mysl, zvl. číslo, 1959, str. 40.

⁹ *V. I. Lenin*, Nejbližší úkoly sovětské moci, RP 29. IX. 1962

¹⁰ *J. Cvekl*, O zákonech dějin, str. 65, Orbis, Praha 1957.

¹¹ *V. I. Lenin*, cit. dílo.

¹² Prvním centrálním plánem rozvoje sovětského hospodářství, který nese základní znaky socialistického plánování, byl vlastně teprve plán první sovětské pětiletky, sestavený v roce 1928 Gosplanem na základě směrnic ÚV VKS(b). Státní plánovací komise zřízená v únoru 1921 se zaměřovala především na odstranění největších hospodářských těžkostí a teprve v roce 1924 se pokusila sestavit souhrnný roční plán rozvoje sovětského průmyslu. Tyto roční plány,

sestavované pravidelně v následujících letech, neměly pro své závažné chyby direktivní charakter.

¹³ V. I. Lenin, Spisy sv. 31, str. 506.

¹⁴ Tamtéž, str. 500.

¹⁵ Tamtéž, str. 514.

¹⁶ Tamtéž, sv. 32, str. 80.

¹⁷ Tak např. D. Slejška akceptuje myšlenku prvenství politiky nad ekonomikou jako specifikum revolučního období: „... v revolučním období politika jako koncentrovaný výraz ekonomiky má prvenství před ekonomikou.“ Dialektika výrobních sil a socialistických výrobních vztahů, Nakl. ČSAV, Praha 1962, str. 252/3.

V. Ruml v článku „Ekonomika a politika řízení“, Nová mysl 4, 1963, interpretuje myšlenku o prioritě politiky jako součást metodologie marxismu, neboť v politice „... se víceméně přímo projevuje celková povaha společnosti... charakter společnosti jako celku“.

R. Selucký v článku „Podnět k činu“ vyvozoval prvenství politiky ze Stalinova nahrazení Leninova materialismu filosofickým idealismem. V polemice se Z. Sulcem opravil výklad Leninova citátu a prvenství politiky vysvětloval zvláštností revoluční situace, „... kdy zde byla už socialistická politika, ale nebyla posud socialistická ekonomika“. Literární noviny, č. 47 a 51—52/1962.

Z. Sulc spojuje myšlenku prvenství politiky s oním „skokem do říše svobody“, kdy „... místo živelného prosazování nejen přírodních, ale i společenských zákonitostí začíná nastupovat uvědomělé řízení rozvoje společnosti. Literární noviny 48/1962.

J. Mužik převádí myšlenku o prvenství politiky do roviny základních metodologických aspektů studia období uvědomělých dějin, na tzv. „subjekto-objektové“ hledisko, v němž „... politické vztahy jsou to rozhodující a určující ostatní společenské vztahy“. „K problémům výstavby socialismu a komunismu“, Praha 1960.

¹⁸ Jestliže ovšem v roce 1929 je možno hovořit o faktech situace, která mohla posloužit k zobecnění v nesprávnou Stalinovu teorii o zotřívání třídního boje, v roce 1937, kdy Stalin znovu vyzvedává tuto teorii, byla tato „fakta“ výsledkem nesprávné praxe, která potvrzovala nesprávnou teorii.

¹⁹ J. V. Stalin, „Otázky leninismu“, str. 229, Nakl. Svoboda, Praha 1950.

²⁰ Tamtéž, str. 233—234.

²¹ Odleskem tohoto pojetí je např. formulace D. Slejšky v jeho knize „Dialektika výrobních sil a socialistických výrobních vztahů“, kde se píše: „Bez plánovací činnosti by daný zákon (rozuměj zákon plánovitěho proporcionálního vývoje — pozn. A. B.) byl jakousi nereálnou neživelnou kostrou, která by nikterak nemohla představovat vývoj plánované ekonomiky v jejím celku“ (str. 257). Je to pozůstatek nesprávného víceméně mechanistického pojetí vztahu ekonomiky a politiky, objektu a subjektu vývoje. Jinak je ovšem v celé Slejškově práci postižena dialektika subjektu a objektu vývoje ekonomiky v celé bohatosti a hloubce.

²² J. V. Stalin, Ekonomické problémy socialismu, str. 47, ÚV KSČ, Praha 1952.

²³ L. Nový, v článku Filosofie a politika, Kulturní tvorba č. 5/1963, charakterizuje praxi období kultu osobnosti jako schematicismus, který „... znehodnotil a škrtil zprostředkující články mezi ekonomikou a ideologií, základnou a nadstavbou, mezi společenským a individuálním, přezíral dynamičnost jejich vzájemných přechodů a přeměn“. Srv. též V. Ruml, „Ekonomika — politika — řízení“, Nová mysl, č. 4, 1963.

²⁴ Srv. J. V. Stalin, cit. dílo, str. 11.

²⁵ Tyto tendence pronikaly do marxistické teorie v různých obměnách. Jednou z jejich projevů byla teorie, že vývoj socialistické morálky spočívá především v oprošťování od buržoazních přežitků. Jádrem tohoto názoru byla rovněž myšlenka o „nutném“ prosazování socialistické a komunické morálky víceméně na podkladě socialistických výrobních vztahů.

²⁶ A. N. Kosygin, RP, 7. XI. 1962.

СООТНОШЕНИЕ ЭКОНОМИКИ И ПОЛИТИКИ

Использование научных сведений в практической революционной деятельности рабочего класса приводит к принципиально новым явлениям в соотношении объекта и субъекта исторического развития, что находит свое отражение главным образом в соотношении экономики и политики. Отношения между экономической и политикой в течение исторического развития подвергаются разным изменениям. Приоритет экономики или политики приобретает различное значение в практической деятельности коммунистических партий,

До захвата политической власти первое место в деятельности коммунистических партий сохраняет политика. После захвата политической власти решающим звеном в деятельности партии становится экономика, в частности развитие производственных сил общества. Содержание политической деятельности изменяется в согласии с общей тенденцией отмирания политики. Соотношение экономики и политики было искажено во время культа личности теориями Сталина, касавшимися характера общественных закономерностей социализма, а также теорией обострения классовой борьбы. В настоящее время приоритет экономики в руководящей деятельности приобретает актуальное значение, которое подчеркивают не только основные проблемы нынешнего этапа нашего развития, но и основные изменения, происшедшие в соотношении сил в области международной политики. Автор доказывает, что в процессе социалистического строительства возрастает значение субъективных факторов и что роль субъективного фактора меняет также понимание объективного характера общественных закономерностей, неотъемлемой частью которых следует считать и сознательную деятельность людей.

Перевел М. Ваха